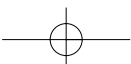

jaroslav peregrin

kapitoly
z analytické
filosofie

FILOSOFIA
Praha 2004

Poděkování 11

Co je analytická filosofie?

Dva póly filosofie a jejich oddělení ve dvacátém století 13

Slova autorit 17

Analytičtí filosofové 22

Klíčová díla analytické filosofie 24

Analytická filosofie v Česku 28

„Zlomit moc slova nad lidským duchem“: GOTTLOB FREGE

Cesta za zpevněním základů matematiky 31

Život a dílo 33

Pojmové písmo 36

Fregova symbolika 41

Existence abstraktních objektů 49

Fregova sémantika 53

Trhlina ve Fregově systému 62

Jazyk a svět 64

„Nová logika dává myšlení křídla“: BERTRAND RUSSELL

Dědic Frega, ale i Moora 69

„Platonický atomismus“ 71

Život a dílo 73

Analýza určitých popisů jako paradigma logické analýzy 78

Obsah / Jaroslav Peregrin – Kapitoly z analytické filosofie **8**

Logický atomismus	84
Teorie typů	88
Meze Russellovy filosofie	90

„Vědecký světový názor nezná neřešitelné záhady“:**RUDOLF CARNAP a Vídeňský kruh**

Vídeňský kruh	95
Život a dílo	97
Logická výstavba světa	101
Podstata filosofie a verifikační kritérium smysluplnosti	104
Logická syntax jazyka	107
Pojmové rámce	112
Popperova kritika	115
Znovuobjevení sémantiky	117
Extenze a intenze	119

„Boj proti začarování rozumu prostředky jazyka“:**LUDWIG WITTGENSTEIN**

Patří všechny nezodpověditelné otázky na filosofické smetiště?	123
Život a dílo	125
Vztah jazyka a světa v <i>Traktátu</i>	128
Struktura <i>Traktátu</i>	133
Pohřbení atomismu	136
Pravidla jazykových her	140
Wittgensteinovo chápání filosofie	145

Vzestupy a pády „nové logiky“:**HILBERT, GÖDEL, TARSKI a spol.**

Axiomatická metoda	147
Hilbertův program	150
Pionýři symbolické a formální logiky	151
Gödelův důkaz	157
Tarski a pravdivost	159
V osidlech paradoxu	161
Logika a matematika	163

„Jak děláme věci slovy“: RYLE, AUSTIN a spol.	167
Ryle a systematicky zavádějící výrazy	167
Filosofové každodenního jazyka	171
Strawson a denotování	173
Austin a klasifikace řečových aktů	176
Grice a diskurz	178
„Ontologie rekapituluje filologii“:	
WILLARD VAN ORMAN QUINE	181
Zkřížení analytické filosofie s pragmatismem	181
Život a dílo	183
Analytické a syntetické	186
Holistické pojetí jazyka	188
Naturalizovaná epistemologie a reglementace jazyka	192
Jazyk a logika	195
Explicace	198
Jazyk a korespondence	200
Logická analýza jazyka a formální sémantika	
Možné světy a modální logika	203
Zobecnění ‚Fregova manévru‘	206
Formální sémantika	207
Intenzionální logika	215
Kripkova teorie rigidních designátorů	220
Propoziční postoje a hyperintenzionální sémantika	223
Kontexty a dynamická sémantika	225
Formální sémantika vs. formální metafyzika	227
Filosofie mysli	
Mohou stroje myslet?	231
Alan Turing a jeho následovníci	233
Turingovo kritérium: pro a proti	237
Jak přemýšlíme o něčem?	240
Mysl a tělo	242
Funkcionalismus	245
Kritika funkcionalismu	247
Filosofie mysli a obrat k jazyku	249

Postanalytická filosofie

Na troskách logického atomismu	251
Od Quina k relativismu	254
Postanalytičtí filosofové	255
Davidsonův naturalismus	262
Sellars a mýtus daného	265
Sellarsovský inferencialismus	268
Příčiny vs. důvody	272
Zatím v Evropě...	275
Kontinentální filosofie: od klatby k dialogu?	277

Filosofie bez dogmat a mýtů?

281

Literatura	285
Jmenný rejstřík	301
Věcný rejstřík	305

CO JE TO ANALYTICKÁ FILOSOFIE?

Domnívám se, že jedinou podmínkou, jejíž splnění zajistí filosofii v nejbližší budoucnosti výsledky přesahující vše to, co bylo dosud filosofy dosaženo, je vytvoření školy lidí s vědeckým vzděláním a filosofickými zájmy, nezatížených tradicemi minulosti a nesvedených literárními metodami těch, kteří napodobují filosofy starověku ve všem, ovšem s výjimkou jejich zásluh.

Bertrand Russell

Dva póly filosofie a jejich oddělení ve dvacátém století

Filosofie se ve svých počátcích zabývala v podstatě veškerými druhy otázek, jaké v člověku vyvolával svět, který jej obklopoval. Postupně však některé okruhy otázek přecházely do kompetence ustanovujících se speciálních věd a filosofii zbyly jenom ty, ke kterým se žádá z věd nepřihlásila; a ty tvoří dosti různorodou směsici – od takových, které jsou příliš obecné na to, aby se vešly do některé jednotlivé vědy (*Jak člověk poznává svět kolem sebe?*, *Jaké kategorie věcí (či ‚jsoucen‘) existují?*, *Co je to význam?*), přes takové, na které se nezdá být možné hledat odpovědi žádnou ze zaběhaných vědeckých metod (*Jaký je smysl lidského života?*, *Proč by měl člověk jednat mravně?*), až po ty, na které nemůže věda odpovídat proto, že se tážou na samotné předpoklady či meze vědeckého poznání (*Proč bychom měli vůbec svět poznávat?*).

Spektrum otázek, které bývají považovány za filosofické, je tedy velice široké; na jedné straně v něm nacházíme otázky, které jsou bezmála vědecké, na druhé straně pak naopak otázky, které volají spíše po takových druzích ‚odpovědí‘, jaké nám ve svých dílech předkládají básníci. A chceme-li to, čemu budeme říkat analytická filosofie, předběžně a velice zjednodušeně charakterizovat, můžeme říci, že je to filosofie vyrůstající z úsilí určitých skupin filosofů první poloviny dvacátého století soustředit se na otázky toho prvního druhu a vyhnout se těm toho druhého. To je sice zatím charakteristika na hranici karikatury, jako první přiblížení nám však poslouží.

Proč by se někdo měl snažit omezovat okruh otázek, na které má filosofie odpovídat? Odpověď je nasnadě: aby se předešlo odpovídání na otázky, které nedávají dostatečně dobrý smysl či na které se prostě rozumně odpovídat nedá; protože lámání si hlavy s *takovými* otázkami

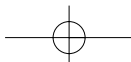

mi jistě není příliš rozumná činnost. Představme si, že by se nás někdo ptal „Kolik kropů dává jeden chrop?“ Určitě bychom mu řekli, že zabývat se takovou otázkou by dávalo smysl jedině tehdy, kdybychom věděli, co mají znamenat slova „krop“ a „chrop“. A podobně je tomu i s mnohými otázkami, které neobsahují žádná hned na první pohled nesmyslná slova – viz například „Je Praha sudá, nebo lichá?“ či „Proč je nahoře nahoře, a ne dole?“ A dovedeme si představit, že nesmyslnost či nezodpověditelnost některých otázek, zvláště jde-li o komplikované otázky filosofické, nemusí být vůbec patrná na první pohled, že může být odhalitelná až pomocí nějakého netriviálního rozboru.

Filosofové, kteří omezení tohoto druhu propagují, mívají tedy obvykle pocit, že skutečné odpovídání na otázky může být jenom tam, kde jsou nějaká kritéria toho, co by bylo odpovědí správnou a co ne; že kde taková kritéria chybějí, tam se daří spíše nevázanému řečnění než rozumné filosofii. Klademe-li si například otázku *Jak člověk dospívá k poznání světa, který jej obklopuje?*, lze navrhované odpovědi nějak konfrontovat se skutečností a zjišťovat jejich správnost či nesprávnost (bude-li například někdo tvrdit, že toto poznání probíhá na bázi telepatie, pak to prohlásíme za nesprávné); zatímco třeba v případě otázky *Jaký je smysl života?* je mnohem problematičtější hovořit o nějaké správnosti či nesprávnosti (něco jiného ovšem je, že některé odpovědi na tuto otázku se nám třeba budou líbit, zatímco jiné nás budou odpuzovat).

Filosofii, jak jsme řekli, chápeme jako prostředek odpovídání na otázky, a to zejména na ty otázky, které se nepodařilo přidělit žádné ze zavedených věd. Můžeme tedy říci, že filosofie začíná tam, kde končí věda, a rozprostírá se tak daleko, jak daleko ještě existují otázky. Potom už následuje poezie a ostatní umění, která už ‚odpovídají na otázky‘ jenom v metaforickém smyslu slova. Filosofické otázky jsou tedy z tohoto pohledu většinou otázkami, na které nelze odpovídat s exaktností požadovanou vědou, které jsou ale přesto pocítovány jako skutečné otázky, na které by něco jako skutečné odpovědi existovat mělo (nestačí se s nimi tedy vypořádat tak, že se o dané věci třeba napíše báseň). A analytická filosofie se od počátku soustředila především na ty tradiční filosofické otázky, jejichž smysl je relativně jasný a na které lze očekávat skutečně explicitní odpovědi. Ke všem ostatním byla silně podezřívavá, a někdy je dokonce prohlašovala za ‚pseudootázky‘.

To, co ještě je rozumná otázka, a co už ne, může být ovšem předmětem nekonečných sporů; a analytická filosofie je, alespoň ve své

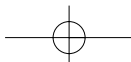

původní podobě, charakterizována úsilím o stanovení extrémně přísných kritérií takové rozumnosti. V některých svých podobách, jako je tzv. *logický empirismus*, dokonce víceméně přijímala závěr, že jakákoliv otázka je rozumná až tehdy, jsou-li jasně vymezeny všechny možné odpovědi na ni – odpovídání pak prostě spočívá v tom, že se z nich vybere ta správná. Tohle ovšem vyvolalo odpor u filosofů, kteří se k analytickému programu nehlásili – ti měli naopak pocit, že otázky, které jsou takto ‚krotké‘, jsou nutně víceméně triviální a nezajímavé, a že filosofie by se naopak měla zabývat především otázkami, u nichž to, jak na ně odpovídat, jasné není. A jak se analytická filosofie takto profilovala zužováním okruhu přijímaných filosofických otázek, docházelo ve zbytku filosofie k zákonitému protipohybu, a neanalytické křídlo filosofie se tak často soustředilo právě na otázky, které se nacházejí vně tohoto okruhu. (O tomto křídle filosofie se později, v souvislosti s tím, že bylo nejsilnější na evropském kontinentě, začalo hovořit jako o filosofii *kontinentální*.) Tak postupně došlo k rozštěpení filosofie na dva do velké míry mimoběžné proudy.

Výsledné schizma charakterizuje Michael Friedman (2000, ix):

Jedním z ústředních faktů intelektuálního života dvacátého století byla zásadní divergence či rozpolcení mezi ‚analytickou‘ filosofickou tradicí, která ovládala anglicky mluvící svět, a ‚kontinentální‘ filosofickou tradicí, která vládla na evropské scéně. Ta první se mnohým jeví jako ústup od velkých duchovních problémů, které se týkají každé myslící bytosti – smysl života, podstata lidství, povaha dobré společnosti –, a jejich nahrazení posedlostí specificky technickými problémy logické nebo lingvistické analýzy jazyka. Tady se filosofie začala chovat jako vědecký obor, charakterizovaný jasností metody a kooperativním, kumulativním pokrokem ve formulování a asimilování ‚výsledků‘, avšak za cenu ztráty veškerých kontaktů s ústředními filosofickými problémy, které jsou zajímavé skutečně obecně, ne jenom pro malý okruh úzkých specialistů. Zabývání se tradičně ústředními problémy filosofie tak zbylo na kontinentální myslitele, avšak práce těchto myslitelů se v očích analytictější orientovaných filosofů jeví jako rezignující na jakýkoli zájem o jasnost a metodu a kooperativní, kumulativní pokrok ve prospěch svévolné a téměř záměrně nesrozumitelnosti, charakterističtější pro poetické užití jazyka než pro povytce logický argumentativní diskurz.

Abychom celý tento proces pochopili, je třeba zdůraznit, že ustavení analytické filosofie bylo aktem ve své podstatě revolučním: tato filosofie se konstituovala spontánně (a na různých místech své-

ta do jisté míry nezávisle) jakožto reakce na filosofické praktiky, které byly v té době pocitovány jako filosofii mrzačící – především na spekulativní zodpovídání otázek, na které je ve skutečnosti třeba odpovídat empirickými metodami přírodovědy, či na zcela umělé vytváření toho, co analytičtí filosofové viděli jako pseudoproblémy. K tomu je třeba zvážit další charakteristický aspekt filosofie (který ovšem s tím, o čem jsme hovořili, dosud úzce souvisí).

Filosofové se hloubáním nad svými problematickými otázkami více než kdo jiný dostávají do nebezpečí, že začnou používat výrazy a obraty, jejichž význam je natolik nejasný, že jimi lze sotva něco skutečně sdělit; anebo že začnou hovořit jazykem, kterému už rozumí jenom oni sami. Například ptát se na to, jak člověk dospívá ke svým poznatkům o okolním světě (speciálně jak může vědět třeba i něco, co nelze zjistit pomocí smyslů), jistě není nerozumné; a v rukou filosofů (v tomto případě konkrétně v rukou Immanuela Kanta) pak může taková otázka vést třeba k otázce *Jak je možné poznání, které je syntetické a přitom a priori?* Tato poslední otázka je však na rozdíl od té původní víceméně technická, obsahující ‚umělé‘ termíny, které byly vytvořeny speciálně v rámci snahy dobrat se odpovědi na tu původní. Odpověď na tuto ‚umělou‘ otázku nás ovšem může vést zpět k odpovědi na tu původní, ‚přirozenou‘ – v tom je také její smysl. Mnohdy se ale stává, že se odpovídání na takové ‚umělé‘ otázky zvrhne v jakousi samoúčelnou hru přístupnou jedině ‚zasvěceným‘ filosofům. A filosofie se tak čas od času dostává do situace, kdy se natolik soustředí na své ‚umělé‘ problémy, že se začne stávat činností přístupnou jenom úzkému okruhu vyvolených a zapomene na to, že jejím konečným cílem by mělo být hledání odpovědí (či alespoň náznaků odpovědí) na otázky ‚přirozené‘. Přitom taková situace nemusí nutně znamenat, že filosofové degenerují; může být naopak výrazem toho, že se v řešení některých problémů dostali tak hluboko, že už je ostatní prostě nestačí sledovat – ale že přitom zapomínají, že filosofie není jenom jejich vlastní hračkou.

Ať tak či onak, v takové situaci nutně nastupuje filosofie nová, filosofie beroucí vážně přirozené, nefilosofické otázky a obyčejný jazyk, jakým jsou tyto otázky formulovány. Zpočátku někdy ‚objevuje Ameriku‘ – pracně dospívá k tomu, co ona stará, nesrozumitelná filosofie dávno věděla; ale dokáže svou cestu vyjadřovat a komentovat jazykem, který je v nějakém smyslu srozumitelnější. A to, čemu se dnes říká analytická filosofie, je, domnívám se, takovouto filosofickou revoltou dvacátého století. V ní se filosofové programově obráti-

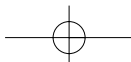
li k východiskům, formulovaným v rámci běžného světového názoru – ve dvacátém století ovšem z podstatné části určeného vědou tíhnoucí k „matematické přesnosti“ – a běžným jazykem. Tak jako u každé jiné revoluce tu byli radikálové, kteří prohlásili všechnu dosavadní filosofii za nesmysl a ohlásili počátek *skutečné* filosofie; a byli tu i umírnění, kteří chápali to, co bylo ve filosofii před nimi, jako smysluplné, ale už přežitě – buď i co do obsahu, nebo jenom co do formy. Analytická filosofie, můžeme tedy říci, je z tohoto hlediska jakýmsi *pokusem o promyšlení tradičních filosofických problémů ‚matematickým‘ rozumem dvacátého století.*

Je ovšem třeba zdůraznit, že ideály a jejich naplnění jsou dvě různé věci. Faktem je, že některým analytickým filosofům stačila velice krátká doba k tomu, aby vyvinuli žargon, který si svou nesrozumitelností nijak nezadal s žargonem těch, proti kterým revoltovali. To vede na konci dvacátého století až k rozčarováním závěrům některých z těch, kteří se k analytické filosofii hlásili: celá analytická filosofie, říkají, byla jenom slepou uličkou, nebyla skutečně ničím více než naivním objeováním Ameriky.¹ Domnívám se, že tak tomu není: fakt, že přístup analytických filosofů k tradičním filosofickým problémům neznamenal žádné konečné a definitivně správné řešení, ale jenom jejich promyšlení z nového úhlu pohledu, zdaleka neznamená, že to vše bylo zbytečné – ve filosofii totiž může jít o definitivní řešení jenom zřídka.

Slova autorit

Podívejme se nyní, jak analytickou filosofii charakterizují autority tohoto oboru; z jejich slov vyplynou některé charakteristiky, které nám pomohou získat o povaze tohoto způsobu filosofování trochu konkrétnější představu.

1/ Hillary Putnam (1984, 28) například konstatuje: „Tak jako logickému pozitivismu (který je ovšem sám druhem analytické filosofie), se i analytické filosofii podařilo zničit samotný problém, ze kterého povstala. Všechny pokusy tento problém vyřešit nebo alespoň přesně říci, co by se mohlo brát za jeho řešení, selhaly. ... Máme tu tedy paradox: v okamžiku, kdy je analytická filosofie uznána za ‚dominantní hnutí‘ světové filosofie, došla tato filosofie ke konci svého projektu – ale do slepé uličky, nikoli k završení.“

Michael Dummett ve své práci *Původ analytické filosofie* (1993, 5) říká: „To, čím se analytická filosofie ve svých rozličných projevech odlišuje od jiných škol, je přesvědčení, že, za prvé, filosofického zachycení myšlení lze dosáhnout filosofickým zachycením jazyka, a že, za druhé, vyčerpávajícího zachycení nelze dosáhnout nijak jinak. ... Podle této charakterizace se tedy analytická filosofie zrodila, když se uskutečnil obrat k jazyku.“ Dummett tedy analytickou filosofii *de facto* charakterizuje jako něco úzce spjatého s určitým zlomem ve filosofickém myšlení; se zlomem, pro který se začal užívat termín *obrat k jazyku*. Co se tím rozumí?

Obratem k jazyku obvykle rozumíme přijetí názoru, že to, co nás může dovést k řešení tradičních filosofických problémů (případně k poznání, že to ve skutečnosti problémy nejsou), je analýza jazyka, kterým hovoříme a ve kterém jsou tyto problémy formulovány. Takový názor v prototypickém případě vychází z poznání, že otázky tvaru (1) můžeme docela dobře nahradit otázkami tvaru (2), a dále případně otázkami nějakého takového druhu, jako je (3).

Co je to <i>X</i> ?	(1)
Jaký je význam výrazu „ <i>X</i> “?	(2)
Jak používáme výraz „ <i>X</i> “?	(3)

To znamená, že například namísto otázky *Co je to hmota?* se zabýváme otázkou *Jaký je význam slova „hmota“?*, případně otázkou *Jak používáme slovo „hmota“?*; že tedy problémy týkající se (zdánlivě?) světa řešíme prostřednictvím řešení problémů týkajících se výhradně jazyka.

Obrat k jazyku vychází z přesvědčení, že podstatná část tradičních filosofických problémů vzniká jedině proto, že nechápeme, jak náš jazyk skutečně funguje; případně v důsledku toho, že tento jazyk nefunguje tak, jak by měl. Myšlenka toho, že do agendy filosofie patří odhalování nedokonalostí našeho jazyka, ovšem jistě není zcela nová – vzpomeňme třeba na Baconovy *idola fori*. Co je nové, je *výsadní místo*, které se této části agendy filosofie začíná dostávat.

Jedna z takových nedokonalostí spočívá například v tom, že máme automaticky za to, že ta slova našeho jazyka, která vypadají jako jména, skutečně jmény jsou, a že tedy skutečně existuje něco, co pojmenovávají. Přitom některá z takových slov se při bližším zkoumání mohou ukázat jako jenom *zdánlivá* jména, která ve skutečnosti neoznačují vůbec nic. Otázka *Co je to X?* nám již podsouvá, že *X* něco je

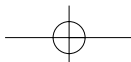

- tuto otázku totiž můžeme brát za smysluplnou jedině tehdy, když bereme za smysluplná slova, ze kterých se skládá, tedy mimo jiné za předpokladu, že X má nějaký význam, a tudíž že v tomto smyslu X něco je - a máme pocit, že abychom zjistili, co je, musíme proniknout do příslušné předmětné oblasti, kde X najdeme a prozkoumáme. Zep-
táme-li se na druhé straně *Jaký je význam výrazu X ?*, jsme od takového předpokladu osvobozeni - můžeme docela dobře odpovědět třeba *Žádný*. Přitom otázku (1) můžeme otázkou (2) prakticky vždy nahradit: ptáme-li se po povaze nějakého X , pak to musíme činit prostřednictvím nějakého výrazu (X'), který X označuje. Formulace (2) nám ale může dovolit vidět to, co (1) zakrývá, že totiž X' nemusí mít význam vůbec žádný. Pro (1) je tedy existence něčeho, co je výrazem X' označováno nebo vyjadřováno, vůbec *předpokladem smysluplnosti*; a jakmile ji přijmeme jako rozumnou otázku, přijímáme tím už i to, že X - alespoň v nějakém smyslu - existuje. (2) naproti tomu nic takového nepředpokládá.² Přijmeme-li navíc (spolu s Wittgensteinem, Austinem a dalšími) závěr, že význam výrazu spočívá ve způsobu, jak tento výraz užíváme, můžeme dál přejít od (2) k (3); a je-li otázka (2) stále ještě v nějakém smyslu problematická, (3) je už *zcela* přímočará: náš jazyk a to, jak ho užíváme, je přece něco nám nadevše důvěrně známého a našim zkoumáním neproblematicky přístupného!

Vezměme nějakou notoricky problematickou otázku; například otázku *Co je to bůh?* Formulována takto, vzbuzuje dojem, že odpověď na ni musíme hledat prostřednictvím proniknutí do nějaké oblasti, kde můžeme boha vidět a poznat; a není pochyb, že *někdy* je tato otázka skutečně míněna takto. Poučení obratem k jazyku však tuto otázku můžeme nahradit otázkou *Jaký je význam slova „bůh“?*, a tu případně dále otázkou, *Jak slovo „bůh“ užíváme?* - a můžeme třeba spolu s Rudolfem Carnapem dojít k závěru, že mnoho lidí toto slovo neuzívá jako označení nějakého jsoucna, že věty toto slovo obsahující nejsou konstatováním nějakých skutečností, ale vyjadřováním „životního pocitu“. Podle Carnapa tedy slovo „bůh“ tvoří spolu se slovy sobě příbuznými jakousi propracovanou soustavu „citoslovcí“.

Jiný, hlubší příklad: uvažme otázku *Existují obecniny?*, která se táhne historií filosofie už od jejích počátků jako pověstná červená nit.

2/ Rozlišíme-li (tak jak to spolu s Fregem budeme dělat v následující kapitole) mezi dvěma úrovněmi významu (u Frega *smyslem* a *významem*) výrazu, vznikne samozřejmě prostor pro to, abychom mohli říkat, že výraz je sice smysluplný, ale nic neoznačuje. U abstraktních, filosofických termínů, kterých se tato úvaha týká, se však v potaz obvykle bere sám jejich smysl.

(Většina filosofů se bez problémů shodne na tom, že je vcelku neproblematické hovořit o existenci *jednotlivin*, jakými jsou Eiffelova věž, Václav Havel či nějaký konkrétní kámen, avšak to, zda dává dobrý smysl připisovat existenci takovým entitám, jako jsou ‚červeně‘ či ‚kamenovitost‘, je předmětem nekončících sporů.) Filosof, který má za sebou obrat k jazyku, se pravděpodobně nejprve zamyslí nad samotnou otázkou, speciálně nad tím, jaký význam mají slova, kterými je tvořena. Co to znamená ‚existovat‘, zeptá se potom? *Jeden* smysl tohoto slova je zřejmý: ptáme-li se, zda existuje yetti či lochneská příšera, myslíme tím *existovat* ve smyslu *zaujímat nějakou oblast časoprostoru*. Avšak v *tomto* smyslu obecniny zcela zřejmě neexistují – *takováto* forma existence může být zřejmě výhradně záležitostí jednotlivin. Je tu ovšem zřejmě i jiný, mnohem širší smysl slova „existovat“: v širokém slova smyslu chápeme jako existující cokoli, o čem jsme schopni mluvit jako o věci, čemu jsme schopni připisovat nějaké vlastnosti atd. A je opět zřejmé, že v *tomto* smyslu obecniny *existují* (tak například říkáme, že červeně je barva). Filosof prošlý obratem k jazyku tedy může na otázku „Existují obecniny?“ opáčit: „Dovedu si představit dva smysly slova ‚existovat‘, a v obou případech je odpověď na tuto otázku triviální (v jednom negativní, ve druhém pozitivní). Abychom se tedy mohli touto otázkou zabývat jako otázkou netriviální a zajímavou, musíte přijít s nějakým dalším smyslem slova ‚existovat‘, který bude někde mezi těmito dvěma a který já nevidím. Dokud to neučiníte, je jakékoli hloubání nad ní stejnou ztrátou času, jako hloubání nad otázkou ‚Je číslo sedm černé nebo zelené?‘“

Můžeme tedy analytickou filosofii skutečně ztotožnit s filosofií obratu k jazyku? Potíž je v tom, že ač většinu filosofů, kteří jsou obvykle pod termín *analytická filosofie* zahrnováni, je skutečně nějaká forma obratu k jazyku vlastní (zcela jednoznačně to platí o těch, kteří jsou dnes považováni za klasické představitele tohoto filosofického směru), zcela obecně neplatí ani to, že by každý, kdo je považován za analytického filosofa, skutečně na obratu k jazyku stavěl (to by vylučovalo například mnohé současné představitele tzv. analytické filosofie myslí); a z druhé strany obecně neplatí ani to, že by ten, kdo vykonal nějakou formu obratu k jazyku, byl nutně analytickým filosofem (viz například pozdní Heidegger). Podívejme se proto ještě na jiné charakteristiky.

Peter Hylton charakterizuje ve své knize *Russell, idealismus a vznik analytické filosofie* (1992) analytickou filosofii následujícím způsobem: „Hovořím-li zde o analytické filosofii, mám na mysli tu

tradici, která hledá inspiraci v pracích Frega, Russella a Carnapa. Podstatnými rysy této tradice jsou využívání matematické logiky jako nástroje či metody filosofie; její důraz na jazyk a význam; její obecně atomistické a empiristické předpoklady; a fakt, že mnoho z těch, kdo ji praktikují, považují za vzor lidského poznání vědu, zejména pak fyziku (a podobně jako mnoho dřívějších filosofů považují poznání – a ne třeba umění či lidské vztahy či politiku – za vzorový projev lidského rozumu).“

Podobně se vyjadřuje i P. M. S. Hacker, který ve svém článku „Analytická filosofie: co, odkud a kam?“ (v: Biletzki, Matar, 1998) uvádí seznam následujících znaků, které podle něj bývají v různých kontextech předkládány jako charakteristické pro analytickou filosofii (a argumentuje, že žádný z nich nemůže být sám o sobě přijat jako základ skutečného vymezení tohoto pojmu):

1. *Analýza*. „Různá pojetí toho, jaké komplexy měly být analyzovány, vedla k různým druhům analytické filosofie. Podle některých byla totiž předmětem filosofické analýzy realita či fakty, o nichž se mělo za to, že se z nich realita skládá. ... Podle jiných pojetí to bylo lidské myšlení a jazyk ... a výsledkem mělo být odhalení způsobu, kterým formy myšlení či formy jazyka nutně odrážejí strukturu reality. ... A podle dalších to byl pouze jazyk, co mělo být analyzováno.“ (*Tamtéž*, 5)

2. *Antipsychologismus v logice*. „Čeho analytická filosofie dosáhla, bylo odtržení logiky od psychologie a epistemologie.“ (*Tamtéž*, 6) O tom budeme podrobně hovořit v následující kapitole v souvislosti s Fregem.

3. *Logická analýza*. „Analytická filosofie dvacátého století se od počátku lišila od své předchůdkyně ze sedmáctého století tím, že se zřekla psychologické analýzy a nahradila ji analýzou logickou. ... Programem bylo vyjasnění povahy a statutu výroků a zákonů logiky, vyjasnění vztahu mezi Fregovým pojmovým písmem či jazykem Russellových *Principií* a přirozenými jazyky a osvětlení vztahu jak přirozeného jazyka, tak logického kalkulu k myšlení a realitě. ... Příslušná metoda ... spočívala v tom, že se na tyto problémy použil aparát výrokového a predikátového počtu.“ (*tamtéž*, 9)

4. *Filosofický výklad myšlení prostřednictvím filosofického výkladu jazyka*. „Je evidentní, že analytická filosofie je spojena se zostřeným vědomím důležitosti, jakou má pro filosofii zkoumání jazyka a jeho užívání.“ (*Tamtéž*, 9–10)

5. *Obrat k jazyku*. Tím jsme se zabývali výše.

6. *Prvotnost filosofie jazyka.* „Význačným rysem většiny analytické filosofie dvacátého století je její posedlost jazykem a jazykovým významem.“ (*Tamtéž*, 12)

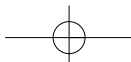
7. *Odmítnutí metafyziky.* „V některých z fází analytické filosofie hrálo roli zavržení spekulativní metafyziky.“ (*Tamtéž*, 12) To je obvykle důsledkem toho, že obrat k jazyku vede k diagnóze, podle které jsou metafyzické otázky (nejsou-li vůbec nesmyslné) zakuklenými otázkami jazykovými.

Důvodem, proč jsou s jednoznačně věcným vymezením analytické filosofie problémy, je to, že kritéria, podle kterých jsou filosofové v praxi na analytické a neanalytické třídění, bývají obvykle věcná jenom zčásti; zčásti jde o kritéria spíše sociologická, či dokonce geografická. Navazuje-li někdo na Frega, Russella či Carnapa, bývá většinou automaticky brán za analytického filosofa, ať už s jejich učením dělá cokoli; a navazuje-li na Husserla, Bergsona či Nietzsche, bývá bez uvažování prohlášen za filosofa opačného tábora.

Z tohoto hlediska se zdá být výstižná charakteristika, kterou formuloval současný anglický filosof Peter Simons. Ten termín *analytická filosofie* charakterizuje následujícím způsobem (citováno podle nepublikovaného rukopisu): „Tento termín se začal používat pro takové věci, které dělali Russell a Moore kolem let 1900–1925, později Carnap a další, protože kdysi na počátku svého vývoje Moore začal považovat filosofii za něco, co spočívá především v pojmové analýze. ... Později byl tento termín rozšířen na různé druhy filosofie kladoucí důraz na jasnost a na zkoumání jazyka. ... Dnes je termín ‚analytická filosofie‘ téměř úplně vágním historickým termínem, poněkud uměle oddělujícím ten druh filosofie, který je standardně provozován v anglicky mluvícím světě a ve Skandinávii, od toho druhu, který provozován jinde, zvláště na evropském kontinentě.“ Tato charakteristika asi nejvýstižněji vymezuje způsob, jakým se dnes termín *analytická filosofie* používá.

Analytičtí filosofové

Osvětlení termínu *analytická filosofie* z jiné strany dostaneme, vyjmenujeme-li ty významné filosofy, kteří jsou obvykle pod tento pojem zahrnováni. Takové vyjmenování ovšem samozřejmě nemůže být ani jednoznačné, ani vyčerpávající – vágní a ne zcela jednoznačný je

totiž nejenom sám termín *analytická filosofie*, ale notoricky i termín *významný*.

Za otce analytické filosofie bývá nejčastěji považován německý logik a matematik **Gottlob Frege** (1848–1925) – Michael Dummett dokonce jednou navrhl charakterizovat analytickou filosofii prostě jako filosofii „postfregovskou“ [1978, 441]. V první generaci Fregových pokračovatelů vynikají především tři myslitelé: **Bertand Russell** (1872–1970), který bývá (spolu s **Georgem Edwardem Moorem**, 1873–1958) považován za zakladatele tohoto filosofického směru v Anglii; **Rudolf Carnap** (1891–1970), který je nejvýznamnějším představitelem radikální školy tzv. *logického empirismu*; a **Ludwig Wittgenstein** (1889–1951), jehož pozdní dílo je však již velice těžko zařaditelné do jakékoli filosofické „příhrádky“.

V Anglii se analytická filosofie stala od dvacátých a třicátých let naprosto dominantním filosofickým směrem. Vedle Russella, Moora a Wittgensteina (který se stal profesorem univerzity v Cambridži) stojí za pozornost především oxfordská škola tzv. *filosofie obyčejného jazyka* reprezentovaná zejména **Johnem L. Austinem** (1911–1960), **Gilbertem Rylem** (1900–1976) a **Peterem F. Strawsonem** (1919); dalšími významnými představiteli oxfordské analytické filosofie jsou například teoretik logického pozitivizmu **Alfred J. Ayer** (1910–1989), autor teorie *řečových aktů* **H. Paul Grice** (1913–1988) či výše citovaný **Michael Dummett** (1925).

Logický pozitivismus se rozvíjel především na přelomu dvacátých a třicátých letech v souvislosti s tzv. *Vídeňským kruhem*, jehož protagonisty byli vedle Carnapa **Moritz Schlick** (1882–1936), **Otto Neurath** (1882–1945) a další. Z Carnapova učení původně vyšel i americký logik a filosof **Willard Van Orman Quine** (1908–2000), jehož vzestup předznamenal postupné přesouvání centra analytické filosofie z Evropy do USA a který se pak stal asi nejvýznamnějším analytickým filosofem druhé poloviny dvacátého století.

Protože analytická filosofie úzce souvisí s logikou, není při vy počítávání jejích protagonistů možné opominout některé významné logiky, jejichž myšlenky měly na filosofy vliv, i když se oni sami filosofickými otázkami často nezabývali nijak systematicky. Tak z prostředí Vídeňského kruhu vyšel pravděpodobně největší matematický logik dvacátého století, Němec **Kurt Gödel** (1906–1978); analytická filosofie se často opírala i o teorie do USA přesídlivšího polského logika **Alfreda Tarského** (1902–1983). S rozvojem nových, netradičních logických systémů ve druhé polovině dvacátého století se pojí

i formální přístup k sémantice přirozeného jazyka a potažmo k filosofii, jak to můžeme najít v pracích amerických logiků a filosofů, jako jsou **Richard Montague** (1930–1971), **David Lewis** (1941–2001) či **Saul Kripke** (1940).

Někteří analytičtí filosofové (navazující především na Gricovu teorii řečových aktů, ale i na Wittgensteina) ve druhé polovině dvacátého století znovuobjevují problematiku lidské mysli, která byla klasickými představiteli tohoto směru do velké míry vyřazována ze seznamu rozumně diskutovatelných filosofických témat. Jako představitel tohoto směru můžeme uvést americké filosofy **Johna Searla** (1932), **Jerryho Fodora** (1935) či **Daniela Dennetta** (1942).

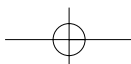
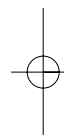
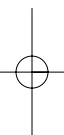
Na Quina, který v některých ohledech kriticky přehodnocuje logicko-pozitivistické vidění světa a s ním i podstatnou část toho, co bylo charakteristické pro klasickou analytickou filosofii, navazují filosofové, kteří se postupně vracejí k mnohým z témat tradiční filosofie, jež byla klasiky analytické filosofie do velké míry zavržena. V souvislosti s nimi se někdy hovoří již o filosofii *postanalytické*. Vedle Quina můžeme k iniciátorům tohoto pohybu počítat také **Wilfrida Sellarse** (1912–1989). Za hlavní představitele postanalytického filosofického myšlení, které má v mnohém blízko i k pozdnímu Wittgensteinovi, bývají považováni **Donald Davidson** (1917–2003), **Hilary Putnam** (1926), **Richard Rorty** (1931) či Sellarsův žák **Robert Brandom** (1950).

Klíčová díla analytické filosofie

Jiným možným přiblížením obsahu pojmu *analytická filosofie* je výčet knih, které byly pro vývoj tohoto filosofického směru podstatné. Žádný takový výčet ovšem opět nemůže být vyčerpávající – co by do něj mělo a nemělo patřit, bude samozřejmě vždy předmětem sporů. Výčet, který uvádíme, je zestručnělou a mírně modifikovanou verzí seznamu „sta nejlepších knih o analytické filosofii“ vytvořeného a publikovaného na internetu Lucianem Floridim. Díla uvádíme spolu s roky jejich vydání v chronologickém pořadí (některá z nich jsou ovšem soubornými vydáními již dříve časopisecky publikovaných prací):

- 1879 G. Frege *Begriffsschrift*
 1884 G. Frege *Die Grundlagen der Arithmetik*
 1893 G. Frege *Grundgesetze der Arithmetik, I*
 1903 G. Frege *Grundgesetze der Arithmetik, II*
 G. E. Moore *Principia Ethica*
 1910 A. N. Whitehead, B. Russell *Principia Mathematica, I*
 1912 A. N. Whitehead, B. Russell *Principia Mathematica, II*
 1913 A. N. Whitehead, B. Russell *Principia Mathematica, III*
 1914 B. Russell *Our Knowledge of the External World*
 1918 M. Schlick *Allgemeine Erkenntnislehre*
 1922 B. Russell *The Analysis of Mind*
 L. Wittgenstein *Logisch-philosophische Abhandlung*
(Tractatus logico-philosophicus)
 1922 G. E. Moore *Philosophical Studies*
 1928 R. Carnap *Der Logische Aufbau der Welt*
 H. Reichenbach *Philosophie der Raum-Zeit-Lehre*
 1929 C. I. Lewis *Mind and the World Order*
 A. N. Whitehead *Process and Reality*
 1935 R. Carnap *Logische Syntax der Sprache*
 K. Popper *Logik der Forschung*
 1936 A. Ayer *Language, Truth and Logic*
 1940 B. Russell *An Inquiry into Meaning and Truth*
 1947 R. Carnap *Meaning and Necessity*
 1949 G. Ryle *The Concept of Mind*
 1951 N. Goodman *The Structure of Appearance*
 1952 P. F. Strawson *Introduction to Logical Theory*
 R. M. Hare *The Language of Morals*
 1953 L. Wittgenstein *Philosophische Untersuchungen*
 1955 N. Goodman *Fact, Fiction and Forecast*
 1956 A. Tarski *Logic, Semantics, Metamathematics*
 L. Wittgenstein *Bemerkungen über die Grundlagen*
der Mathematik
 1959 P. F. Strawson *Individuals*
 1960 W. V. Quine *Word and Object*
 1961 J. L. Austin *Philosophical Papers*
 1962 T. Kuhn *The Structure of Scientific Revolutions*
 J. L. Austin *How to Do Things With Words*
 1963 W. V. Quine *From a Logical Point of View*
 W. Sellars *Science, Perception and Reality*

1969	W. V. Quine	<i>Ontological Relativity and
Other Essays</i>
	J. Searle	<i>Speech Acts</i>
	L. Wittgenstein	<i>Über Gewissheit</i>
1971	J. Rawls	<i>A Theory of Justice</i>
1972	S. Kripke	<i>Naming and Necessity</i>
1973	D. Lewis	<i>Counterfactuals</i>
1974	R. Montague	<i>Formal Philosophy (Selected Papers)</i>
1976	J. Fodor	<i>The Language of Thought</i>
1978	M. Dummett	<i>Truth and Other Enigmas</i>
	N. Goodman	<i>Ways of Worldmaking</i>
1980	R. Rorty	<i>Philosophy and the Mirror of Nature</i>
	D. Davidson	<i>Essays on Actions and Events</i>
1981	H. Putnam	<i>Reason, Truth and History</i>
	J. Fodor	<i>Representations</i>
	A. MacIntyre	<i>After Virtue</i>
	J. Habermas	<i>Theorie des Kommunikativen
Handelns</i>
1982	J. Evans	<i>The Varieties of Reference</i>
1983	J. Searle	<i>Intentionality</i>
1984	D. Davidson	<i>Inquiries into Truth and Interpretation</i>
	S. Blackburn	<i>Spreading the Word</i>
1986	D. Lewis	<i>On the Plurality of Worlds</i>
	T. Nagel	<i>The View from Nowhere</i>
1987	D. Dennett	<i>The Intentional Stance</i>
1988	H. Putnam	<i>Representation and Reality</i>
1989	R. Rorty	<i>Contingency, Irony and Solidarity</i>
	H. P. Grice	<i>Studies in the Ways of Words</i>
1991	M. Dummett	<i>The Logical Basis of Metaphysics</i>
1994	R. Brandom	<i>Making it Explicit</i>

Prací, které by si kladly za cíl postihnout obecné rysy myšlení analytických filosofů, není mnoho. Informace o zrodu a vývoji tohoto myšlení je nicméně možné hledat především v následujících publikacích:

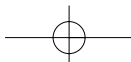
- Biletzki, A., Matar, A. (eds.), *The Story of Analytic Philosophy: Plot and Heroes*. London, Routledge 1997.
- Cocchiarella, N., *Logical Studies in Early Analytic Philosophy*. Columbus, Ohio State University Press 1988.
- Coffa A., *The Semantic Tradition from Kant to Carnap*. Cambridge, Cambridge University Press 1993.

- Dejnožka, J., *The Ontology of the Analytic Tradition and Its Origins: Realism and Identity in Frege, Russell, Wittgenstein, and Quine*. Lanham, Littlefield Adams 1996.
- Dummett, M., *Origins of Analytical Philosophy*. London, Duckworth 1993.
- Friedman, M., *A Parting of the Ways (Carnap, Cassirer and Heidegger)*. La Salle (Ill.), Open Court 2000.
- Hacking, I., *Why Does Language Matter to Philosophy?*. Cambridge, Cambridge University Press 1978.
- Hochberg, H., *Russell, Moore and Wittgenstein: the Revival of Realism*. Egelsbach, Hänsel-Hohenhausen 2001.
- Hylton P., *Russell, Idealism, and the Emergence of Analytic Philosophy*. Oxford, Oxford University Press 1992.
- Munitz, M. K., *Contemporary Analytic Philosophy*. New York, MacMillan 1981.
- Passmore, J. A., *A Hundred Years of Philosophy*. Duckworth, London 1957.
- Passmore, J. A., *Recent Philosophers*. La Salle (Ill.), Open Court 1991.
- Urmson, J. O., *Philosophical Analysis: its Development Between the two World Wars*. Oxford, Clarendon Press 1958.
- Wang, H., *Beyond Analytic Philosophy, Doing Justice to What we Know*. Cambridge (Mass.), MIT Press 1986.

Z výborů klasických prací analytických filosofů pak lze doporučit následující:

- Ammerman, R. R. (ed.), *Classics of Analytic Philosophy*. New York, McGraw-Hill 1965.
- Ayer A. J. et al. (eds.), *The Revolution in Philosophy*. London, MacMillan 1956.
- Caton, C. E. (ed.), *Philosophy of Ordinary Language*. Urbana, University of Illinois Press 1963.
- Feigl, H., W. Sellars (eds.), *Readings in Philosophical Analysis*. New York, Appleton-Century-Crofts 1949.
- Feigl, H., W. Sellars, K. Lehrer (eds.), *New Readings in Philosophical Analysis*. New York, Appleton-Century-Crofts 1972.
- Rorty, R. (ed.), *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophical Method*. Chicago, University of Chicago Press 1967.
- Weitz, M., *Twentieth-century Philosophy: The Analytic Tradition*. New York, Free Press 1966.

Analytická filosofie v Česku

Česko jakožto země sehrálo v rámci rozvoje analytické filosofie úlohu nikoli zanedbatelnou: v první polovině třicátých let dvacátého století, to jest v době největšího rozmachu *Vídeňského kruhu*, působil několik let na pražské německé univerzitě nejenom Rudolf Carnap, ale i jiný významný člen *Kruhu*, fyzik Philip Frank. Navíc světový filosofický kongres, na kterém členové *Kruhu* poprvé vystoupili jako organizovaná skupina, se konal v roce 1929 také v Praze.

O to pozoruhodnější je, že v rámci české filosofie (ve smyslu nikoli filosofie provozované v Česku, ale filosofie provozované v českém jazyce) bychom jakékoli ohlasy tohoto vývoje hledali marně. Pravděpodobně jediným záznamem interakce mezi Carnapem a jeho českými kolegy je strohá zpráva o Carnapově přednášce dne 20. 5. 1935 před *Pražským lingvistickým kroužkem*, kterou přinesl orgán tohoto kroužku *Slovo a slovesnost*. Carnapův způsob myšlení tady zjevně nezapůsobil žádný podstatný ohlas.

Situace se podstatným způsobem nezměnila ani po druhé světové válce. To je samozřejmé v případě filosofie oficiální - po nástupu komunismu nebylo místo pro nic jiného než pro oficiální vulgarizovanou formu marxismu. Analytická filosofie ale nebyla pěstována ani v kruzích neoficiálních; ty byly téměř výhradně orientovány na fenomenologii a směry na ni navazující. Jedinou skutečně významnou výjimkou se stal logik Pavel Tichý, jehož originální systém tzv. *transparentní intenzionální logiky* přesáhl hranice logiky a vedl k nezanedbatelným příspěvkům právě k analytické filosofii. Tichý si ce Česko opustil dříve, než své nejpodstatnější práce publikoval (v roce 1970 emigroval na Nový Zéland), pod jeho vlivem se však u nás rozvinula škola, jejímž nejvýznamnějším představitelem je Pavel Materna.

Systematičtější zájem o analytickou filosofii se mezi českou filosofickou veřejností začal projevovat až v posledním desetiletí dvacátého století, po pádu komunismu; a dnes již nastupuje generace filosofů, která má předpoklady se v rámci analytické (či dnes již postanalytické?) filosofie prosadit v mezinárodním měřítku. Já sám jsem na samém počátku restaurace vysokoškolské výuky filosofie v Česku chtěl rychle vyjít vstříc potenciálním zájemcům o analytickou filosofii a napsal jsem knížku s názvem *Logika ve filosofii, filosofie v logice (Historický úvod do analytické filosofie)*, kterou v roce 1992 vydalo nakladatelství Herrmann a synové. (Kniha měla na přebalu název *Úvod do analytické*

filosofie a pod tímto názvem pak byla převážně známa.) Tato knížka ovšem byla, jak jsem si byl vědom, šita dosti horkou jehlou; a já jsem již tehdy plánoval, že v klidnějších dobách dám dohromady nějakou její obsáhlejší a hlavně hlubší variantu. Dostal jsem se k tomu sice později, než jsem předpokládal, nicméně výsledek mé práce leží před vámi.

Mezi lety 1991–1992, kdy jsem psal svůj původní *Úvod*, a dobou, kdy jsem zpracovával tuto knihu, se ovšem situace s filosofickou literaturou v České republice změnila natolik, že to nemohlo nepoznamenat koncepci této knihy. Nejenomže se staly mnohem dostupnějšími zahraniční knihy analytických filosofů i o analytické filosofii; objevily se i původní domácí práce přinášející nezanedbatelné příspěvky jak k samotné analytické filosofii, tak ke skudiu její historie. Z těch historických to je zejména Kolmanovo pojednání o Gottlobu Fregovi (*Logika Gottloba Frega*) a Valentova kniha *Problémy analytické filosofie*, která s nadhledem i pečlivostí mapuje historické peripetie vývoje analytické filosofie (v ní může čtenář najít i další úvahy na téma, co to analytická filosofie je). Právě existence těchto knih mně dovolila vypustit systematický výklad historického aspektu vývoje analytické filosofie a soustředit se na aspekt věcný, na vývoj problémů, jejichž zkoumání bylo pro genezi analytické filosofie určující.

Objevila se i celá řada nových překladů klasických děl analytické filosofie: tak Jiřímu Fialovi vděčíme za překlady Frega (články „O smyslu a významu“, „Myšlenka“ i dosud nepublikovaný překlad *Pojmového písma*), za překlad Wittgensteinova *Traktátu i Poznámek o základech matematiky*, Popperovy *Logiky vědeckého bádání*, Gödelových *Filosofických esejů* i dalších prací, Jiří Pechar přeložil Wittgensteinova *Filosofická zkoumání*, Karel Berka obohatil překlady Russella o nový výbor článků (*Logika, věda, filozofie, společnost*) i o nový překlad *Problémů filosofie* (také dosud nepublikovaný) a já sám jsem přeložil mimo jiné Quinovy knížky *Hledání pravdy* a *Od stimulu k vědě* a sestavil výbor překladů článků ‚postanalytických‘ filosofů *Obrat k jazyku: druhé kolo*. Výrazným počinem je i (zatím) trojsvazková *Čítanka analytické filosofie* z dílny Jiřího Fialy.

